

Задача 2.

Фразеологичното словосъчетание се състои от две или повече думи, но има неделимо значение, което не може да се разглежда като сбор от значенията на компонентите му.

Примери:

- **черна овца** ‘човек, който с поведението си рязко се откроява от близките си или от хората в обкръжението си’;
- **въшлив с пари** ‘който има много пари’;
- **пускам корени** ‘оставам да живея някъде за дълъг период или за постоянно’;
- **накъдето задуха вятърът** ‘съобразно моментните условия или обстоятелства, обикновено както е изгодно в момента’.

От някои фразеологични съчетания могат да се образуват производни сложни думи, други фразеологични словосъчетания или свободни изрази, например:

– **бия си шега** ‘шегувам се, подигравам се’ > **шегобиец** ‘човек, който обича и умее да се шегува, да прави шеги’,

– **давам път** ‘давам възможност на някого или на нещо да действа, да се развива, да се утвърди’ > **даване на път** ‘предоставяне на възможност за действие, развитие, утвърждаване’.

Дадено фразеологично съчетание може да позволява образуването на определени производни думи, фразеологични словосъчетания и свободни изрази, но не и на други. Образуването на производни думи и изрази се осъществява по различни модели.

а) Попълнете таблицата, така че да покажете от кои глаголни фразеологични съчетания може да се образуват сложни думи със зададеното значение. На даден ред трябва да има само фразеологично съчетание и производни от него сложни думи.

Използвайте символа „-“ в полетата, за които смятате, че липсва подходящо съответствие.

изходно фразеологично словосъчетание	производна сложна дума със следното значение		
	съществително име: ‘лице, което извършва даденото действие’	прилагателно име: ‘качество, произтичащо от извършваното действие’	съществително име: ‘действие, качество или проява на поведение, описвани от глагола’
<i>дера кожата</i>			
<i>вадя душата</i>			
		<i>ветрогонски</i>	
<i>пия кръвта</i>			
		<i>вълнообразен</i>	
<i>бия на очи</i>			
<i>удрям по джоба</i>			
	<i>военачалник</i>		
<i>замайвам главата</i>			

Решение:

изходно фразеологично словосъчетание	производна сложна дума със следното значение		
	съществително име: 'лице, което извършва даденото действие'	прилагателно име: 'качество, произтичащо от извършването действие'	съществително име: 'действие, качество или проява на поведение, описвани от глагола'
<i>дера кожата</i>	<i>кождодер</i>	<i>кождодерски</i>	<i>кождодерстване / кождодерство</i>
<i>вадя душата</i>	<i>душевадец</i>	<i>душеваден / душеваднически</i>	-
<i>гоня вятъра</i>	<i>ветрогонец / ветрогон</i>	<i>ветрогонски</i>	-
<i>пия кръвта</i>	<i>кръвопиец</i>	<i>кръвопиец / кръвопиен / кръвопийски</i>	<i>кръвопийство</i>
-	-	<i>вълнообразен</i>	-
<i>бия на очи</i>	-	<i>очебиен / очебиец</i>	<i>очебийност</i>
<i>удрям по джоба</i>	-	-	-
-	<i>военачалник</i>	-	-
<i>замайвам главата</i>	-	<i>главозамайвац</i>	<i>главозамайване</i>

б) За всяко от фразеологичните съчетания изберете кои от посочените преобразувания са възможни.

	Може ли да се образува страдателен залог?	Може ли подчинената част да се промени по число?	Може ли да се преобразува в израз със сег. деят. прич.?	Може ли да се преобразува в израз с отглаголно същ.?
<i>гоня вятъра</i>	Да / Не	Да / Не	Да / Не	Да / Не
<i>вържда ръцете</i>	Да / Не	Да / Не	Да / Не	Да / Не
<i>опера пешира</i>	Да / Не	Да / Не	Да / Не	Да / Не
<i>гледам накриво</i>	Да / Не	Да / Не	Да / Не	Да / Не
<i>взема на подбив</i>	Да / Не	Да / Не	Да / Не	Да / Не
<i>пълня главата</i>	Да / Не	Да / Не	Да / Не	Да / Не

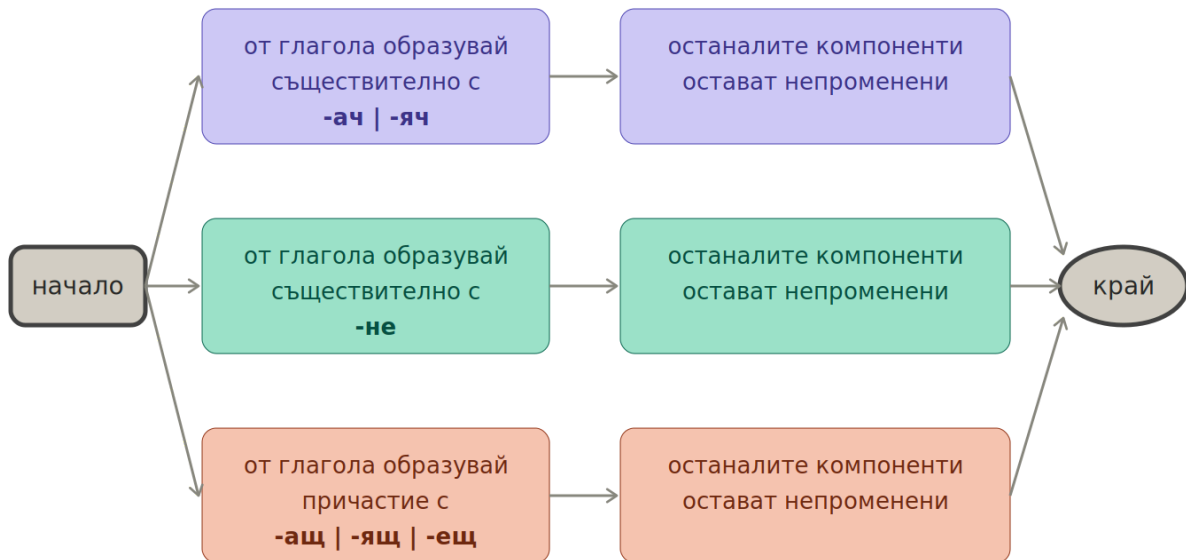
Решение:

	Може ли да се образува страдателен залог?	Може ли подчинената част да се промени по число?	Може ли да се преобразува в израз със сегашно деятелно причастие?	Може ли да се преобразува в израз с отглаголно съществително?
<i>гоня вятъра</i>	Не	Не	Да	Да
<i>вържда ръцете</i>	Да	Не	Не	Не
<i>опирам пешкира</i>	Не	Не	Да	Да
<i>гледам накриво</i>	Да	Не	Да	Да
<i>взема на подбив</i>	Да	Не	Не	Не
<i>пълня главата</i>	Да	Да	Да	Да

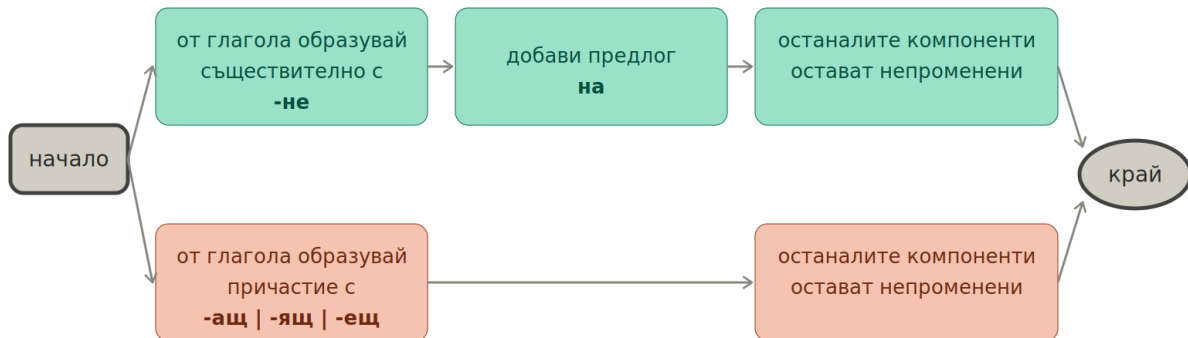
в) От списъка по-долу изберете фразеологичните съчетания, които могат да образуват производните по модела на всяка от диаграмите.

- играя на дребно
- разбивам ледовете
- изпращам по дяволите
- бия на очи

Решение:

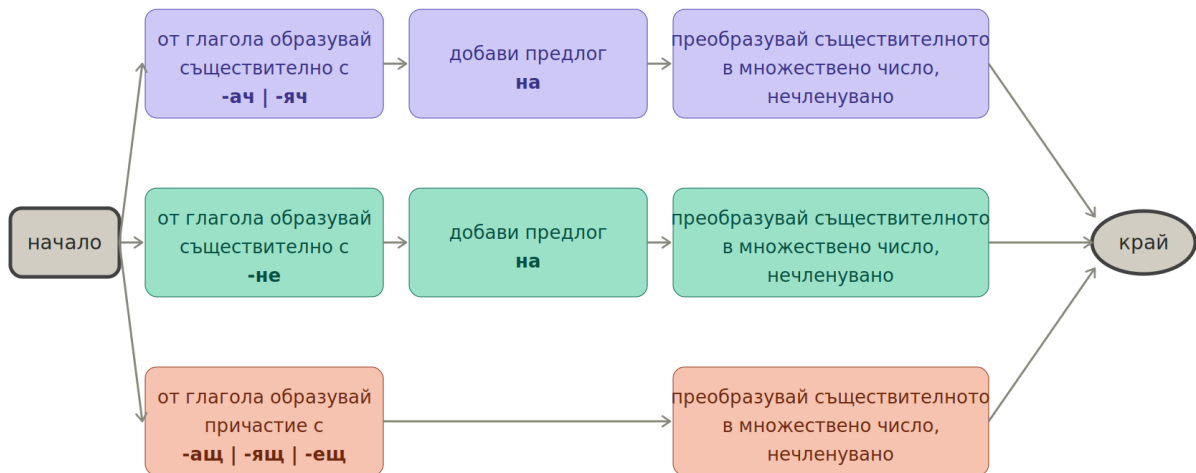
- играя на дребно
  - разбивам ледовете
  - изпращам по дяволите
  - бия на очи
-

- смразявам кръвта
- спирам дъха
- сгазя лука
- ставам на крака

Решение:

- смразявам кръвта
  - спирам дъха
  - сгазя лука
  - ставам на крака
-

- разбивам сърцето
- бия камбаната
- изваждам късмет
- играя вабанк

Решение:

- разбивам сърцето
- бия камбаната
- изваждам късмет
- играя вабанк

г) За целите на задачата приемаме, че две фразеологични словосъчетания се изменят и образуват производни по един и същи модел, ако:

1. Глаголите в двете фразеологични словосъчетания образуват еднакъв брой глаголни форми за лице, число и време.
2. Ако от едното фразеологично словосъчетание може да се образува израз в страдателен залог, то и от другото съчетание може.
3. Двете фразеологични словосъчетания имат равен брой компоненти и еднаква вътрешна структура, в която съответстващите си компоненти са от същата част на речта. Ако в едното словосъчетание даден подчинен компонент може да променя

формата си (например по число, определеност и др.), то и в другото съчетание има същите промени.

4. Ако от едното словосъчетание може да се образува производен израз с отглаголно съществително на **-не**, то и от другото съчетание може да се образува такъв производен израз.

5. Ако от едното фразеологично словосъчетание може да се образува производен израз с отглаголно съществително за лице (вършител на действието) с дадена наставка (**-ач/-яч, -ник, -тел** и др.), то и от другото съчетание може да се образува такъв израз със същата наставка.

6. Ако от едното фразеологично словосъчетание може да се образува производен израз с причастие на **-ащ/-ящ/-ещ**, то и другото съчетание може да се образува такъв производен израз.

7. Ако при дадено преобразуване от описаните по-горе се добавят други **задължителни** елементи (например предлог) или настъпват други изменения (например промяна на дадени задължителни компоненти по число), то тези промени са приложими и за двете фразеологични словосъчетания.

Пример:

гледам накриво и *хващам натясно* се изменят и образуват производни по един и същи модел, защото задоволяват всички условия:

1. Глаголите *гледам* и *хващам* са преходни глаголи от несвършен вид и образуват всички глаголни форми.

2. И двете фразеологични словосъчетания образуват изрази в страдателен залог: *гледан накриво* и *хващан натясно*.

3. Компонентите и на двете фразеологични словосъчетания са глагол и наречие, подчиненият компонент не изменя формата си.

4. И двете фразеологични словосъчетания образуват изрази с отглаголно съществително: *гледане накриво* и *хващане натясно*.

5. И от двете фразеологични словосъчетания не могат да се образуват производни изрази за лице (вършител на действието).

6. И двете фразеологични словосъчетания образуват производни изрази с причастие на **-ащ | -ящ | -ещ**: *гледащ накриво* и *хващащ натясно*.

7. И при двете фразеологични словосъчетания не се добавят задължителни компоненти при описаните преобразувания.

Кои от изброените по-долу фразеологични съчетания се изменят и образуват производни по същия модел като *хвърлям едно око*?

- удрям едно рамо
- зашивам един шамар
- пия една студена вода
- слагам на една плоскост
- хвърлям един бой
- имам едно наум
- удрям една ракия

Решение:

хвърлям едно око – състои се от глагол (преходен, несв. вид) + числително име + съществително име

- удрям едно рамо
- зашивам един шамар (допуска мн. ч. на съществителното: *зашивам два шамара*)
- пия една студена вода (има различен брой компоненти)
- слагам на една плоскост (има различен брой компоненти)
- хвърлям един бой (допуска *хвърлен бой*)
- имам едно наум (третият компонент *наум* е от различна част на речта – наречие)
- удрям една ракия (допуска мн. ч. на съществителното: *удрям две ракии*)

Кои от изброените по-долу фразеологични съчетания се изменят и образуват производни по същия модел като *вържда в кърпа*?

- държа под ключ
- хвърлям на вятъра
- кажа на ухо
- хвана в крачка

- смазвам като червей
- затворя в клетка
- кажа през зъби

Решение:

вържа в кърпа – състои се от глагол (преходен, св. вид) + предлог + съществително име

- държа под ключ
- хвърлям на вятъра (глаголът *хвърлям* е от несв. вид)
- кажа на ухо
- хвана в крачка
- смазвам като червей (глаголът *смазвам* е от несв. вид)
- затворя в клетка
- кажа през зъби

Кои от изброените по-долу фразеологични съчетания се изменят и образуват производни по същия модел като *пълня главата*?

- бия дузпата
- тегля чертата
- гоня вятъра
- пълня сърцето
- напълня джоба
- сгазя лука
- ловя окото

Решение:

пълня главата (на някого) – състои се от глагол (преходен, несв. вид) + съществително име

- бия дузпата (не допуска промяна по число на същ.: *бия дузпите)
- тегля чертата (не допуска промяна по число на същ.: *тегля чертите)
- гоня вятъра (не допуска промяна по число на същ.: *гоня ветровете)
- пълня сърцето
- напълня джоба (глаголът *напълня* е от св. вид)
- сгазя лука (глаголът *сгазя* е от св. вид)
- ловя окото (не допуска промяна по число на същ.: *ловя очите)

Кои от изброените по-долу фразеологични съчетания се изменят и образуват производни по същия модел като *хващам бика за рогата*?

- хвърля прах в очите
- пия вода от извора
- тръшвам вратата под носа
- дърпам дявола за опашката
- забивам нож в гърба
- пъхам прът в колелото
- слагам катинар на устата

Решение:

хващам бика за рогата – състои се от глагол (преходен, несв. вид) + съществително име + предлог + съществително име

- хвърля прах в очите (глаголът *хвърля* е от св. вид)
- пия вода от извора (допуска *пия вода от много извори*)

https://dcl.bas.bg/cl_competition/

- тръшвам вратата под носа (допуска страдателен залог: *вратата му беше многократно тръшвана под носа*)
  - дърпам дявола за опашката
  - забивам нож в гърба (допуска страдателен залог: *всеки път му беше забиван нож в гърба*)
  - пъхам прът в колелото (допуска страдателен залог: *всеки път му беше пъхан прът в колелото*)
  - слагам катинар на устата (допуска страдателен залог: *всеки път му беше слаган катинар на устата*)
-